

УДК 37:168.522
ББК Ч74.58(4Укр)

Олена Шевченко

Розбудова мистецької та педагогічної
освіти на культурологічних засадах

*У статті розглядаються шляхи
впровадження культурологічного підходу в
музично-педагогічне навчання
музикантів-педагогів.*

*Ключові слова: мистецтво, майбутній
музикант-педагог, професійно-педагогічна
підготовка, культурологічний підхід.*

Однією з актуальних проблем сучасної педагогіки варто назвати педагогічну освіту, адже саме вона створює ментальні умови розвитку майбутнього вчителя.

У наш час на рівні буденної свідомості поняття "культурна людина" стало майже синонімічним поняттю "освічена людина": культурне зростання особистості асоціюється перш за все з отриманням освіти як процесом набуття різносторонніх і глибокі знань. Ідеї культурологічного підходу у мистецькій та педагогічній освіті знайшли своє відображення в основних державних документах про освіту: Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття)", "Концепції 12-річної загальної середньої освіти», "Концепції громадянського виховання", "Національній доктрині розвитку освіти", Законах України "Про освіту" й "Про вищу освіту".

Аналіз наукових досліджень переконливо доводить, що в змісті освіти культурологічний компонент є необхідним. Культурологічна освіта як фактор становлення педагогічної культури вчителя досліджувалась у таких аспектах: культура як предмет культурологічної освіти (Ю.Л. Афанасьєв, Є.К. Бистрицький, Б.С. Єрасов, М.С. Каган, С.А. Кримський, Е.С. Маркарян, Е.О. Орлова, Ю.В. Павленко, М.В. Попович, В.М. Розін); культурологічна підготовка студентів вищої педагогічної школи (Г.П. Васянович, Г.С. Дегтярьова, Л.І. Зеліско, Л.Г. Настенко, Л.А. Руденко, О.П. Щолокова); фахово спрямовані моделі культурологічної підготовки професіонала (Л.А. Кондрацька, В.С. Маслов, Т.І. Рейзенкінд); методичне забезпечення окремих компонентів культурологічної освіти студента (А.Й. Капська, Г.М. Падалка, О.П. Рудницька, Г.Г. Філіпчук, Г.С. Тарасенко).

У межах власної філософської освіти С.Ф. Клепко визначає мету освіти особистості як здобуття "культурного капіталу" (термін уведений Х. Шельським – H.Shelsky, 1975), котрий може бути використаний у будь-яких сферах суспільного життя. "Культурний капітал", швидше – символічний, ніж матеріальний, уключає в себе соціальні стосунки, відносини панування і субординації в суспільстві, оскільки його володар здобуває позицію контролю й панування над іншими людьми; через те, що його

знання перевищують знання інших людей [6, с. 66]. Культурний капітал стає інтегральним компонентом освіти все більш широких кіл. Зазначена концепція з досить прагматичних позицій обґрунтовує соціальне значення освіти як культурного капіталу, владного ресурсу особистості в умовах багатовимірною хаосу в природі, суспільстві, в умовах складної взаємодії різних способів інформації.

Поняття освіти генетично пов'язане із поняттям культури. Цицероном тлумачення культури як удосконалення душі передбачало "культивування" людини з усіма її здібностями. «Культурне» позначало в людині те, що набувалося нею у процесі навчання і виховання, на противагу вродженому, успадкованому. біологічному. Людина тією мірою, в якій вона виступала плодом освітнього перетворення богоданого або природного матеріалу. потрапляла у сферу культури [9].

З педагогічної точки зору освіта визначається як процес та результат засвоєння систематизованих знань, умінь і навичок. За визначенням, прийнятим ХХ сесією ЮНЕСКО, освіта – це процес та результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, у якому вона досягає соціальної зрілості й індивідуального зростання.

Наведені тлумачення, на наш погляд, є недостатніми з позиції осмислення широких зв'язків освіти з культурою. Неправомірно

зводити освіту до простого процесу трансляції готового знання, оскільки тоді освіта виступає чимось зовнішнім по відношенню до людини як пасивної істоти.

У нашому розумінні освіти ми виходимо з посилки В.В. Давидова, що контекст проблеми освіти – це контекст історії культури, історії форм діяльності й спілкування людей, котрі містять також історично особливі форми трансляції культури від покоління до покоління [12, с. 15]. Останнє дозволяє нам характеризувати освіту у широкому значенні – як залучення особистості до культури, процес якого виявляє соціальну сутність людини, розвиває універсальні для всього людства духовні цінності та почуття. Освіта як культурний феномен являє собою процес самостворення, розвитку і збагачення духовного потенціалу людини, її сутнісних сил.

Відповідно до соціального замовлення це означає потребу в професіоналах із високим культурним рівнем. Тому на рівні розгляду проблеми професійної підготовки майбутніх музикантів-педагогів ставиться питання про культурологічний підхід у професійній підготовці фахівців.

Культурологічний підхід до будь-якої сфери соціального і психічного життя визначається як сукупність методологічних прийомів, що забезпечують її аналіз через призму системотворчих культурологічних понять, таких, як культура, культурні зразки, норми і цінності,

суспільний устрій і спосіб життя, культурна діяльність та інтереси й т.д. Культурологічний підхід до сфери освіти змінює уявлення її про основоположні цінності як виключно інформаційно-знаннєві, знімає вузьку наукову орієнтованість її змісту і принципів побудови навчального плану, розширює культурні основи змісту навчання й виховання, вводить критерії продуктивності та творчості в діяльність педагога і студента.

Зрозуміло, що держава, суспільство, залежно від мети, конкретних соціально-політичних та культурних умов існування виробляють певну систему культурного виховання громадян. Саме ця система зумовлює культурологічний підхід у професійній підготовці фахівців, зокрема майбутніх музикантів-виконавців і музикантів-педагогів, передбачає його головну мету й структурні елементи [3].

Теоретичні засади культурологічного підходу в підготовці майбутніх учителів визначив І.А. Зязюн [3]. Основним у концепції вченого є положення про те, що вища педагогічна школа, готуючи випускника до різнобічної творчої діяльності (професійної, суспільно-політичної, соціально-культурної), має не лише надавати йому конкретні знання певного діапазону й обсягу, а й закладати фундамент соціальної ініціативи, здатності працювати з людиною і для людини. З огляду на це, компонентами

культурологічного підходу в підготовці спеціаліста він уважає професіоналізм, інтелігентність, соціальну зрілість, творчу активність – тобто ті особистісні якості, котрі визначають спосіб життєдіяльності та соціального буття, суб'єктивний зміст і продуктивність праці вчителя [3].

Теорія культурологічного підходу в професійній підготовці спеціалістів розвивається в руслі процесів гуманізації свідомості й діяльності майбутніх фахівців. Особливість культурологічного підходу в професійній підготовці фахівців полягає в тому, що він зорієнтований не на інтереси і замовлення держави та ринку, а на культуру. Опанувавши її духовне й матеріальне багатство, індивід стає особою, здатною до свідомого будівництва життєвого середовища, розумних відносин з природою, людьми, державою. Концепція культурологічного підходу пропонує бачити школу інструментом і умовою звільнення особи від репресивного тиску соціуму, держави, офіційної ідеології, виробництва, потреб ринку. Культурологічний підхід дозволяє побудувати програму освіти й виховання особи як шлях людини до людства, шлях оволодіння національним та загальнолюдським творчим досвідом, що підлягає культуротворчому освоєнню [1]. При цьому соціалізація особи не зводиться до адаптації, але припускає розвиток здатності розуміти, адекватно інтерпретувати

соціокультурну ситуацію, гідно і відповідально діяти в ній [1].

У процесі розвитку цього підходу сучасний навчальний заклад активно насичується різноманіттям гуманітарних, культурологічних, художньо-естетичних дисциплін. При цьому вітчизняна культура розглядається як освітній простір, де національний духовний досвід є складовою світової культури, де розвивається полікультурний діалог народів, етносів, образів мислення.

Таким чином, освіта є частиною культури й, з одного боку, живиться нею, а з іншого - впливає на її збереження і розвиток через людину. Сходженню людини до загальнолюдських цінностей та ідеалів культури сприяють культурні функції освіти [10].

Найважливіша з них - гуманітарна, суть якої полягає в збереженні й відновленні культури людини, її тілесного і душевного здоров'я, у розкритті значення життя, особистої свободи, духовності, моральності.

Для цього освіта повинна закласти в особу механізми розуміння, взаєморозуміння, спілкування, співпраці, діалогу. Гуманітарна функція освіти виявляється в пропаганді ідей захисту й педагогічної підтримки кожної особи.

Не менш важливою є культуротворча функція освіти, що забезпечує збереження, передачу, відтворення та розвиток культури засобами освіти. Здійснення культуротворчої

функції передбачає відбір культурологічного змісту й відтворення в освітніх структурах культурних зразків і норм, що проектують зримі елементи культурного середовища, культуротворчого впливу на суспільне життя. Необхідною умовою цього є інтеграція освіти в культуру та, навпаки, культури - в освіту. Культуру не можна зберегти інакше, як через людину. Для цього освіта має закласти в неї механізм культурної ідентифікації.

Третьою найважливішою функцією освіти є соціалізація й інкультурація, тобто забезпечення засвоєння і відтворення індивідом соціального досвіду, що свідчить про його нормальне, безболісне входження в життя та культуру суспільства. Соціалізація та інкультурація відбуваються в процесі спільної діяльності й спілкування в певному культурному середовищі. Їх продуктами виступають особистісні значення, що зумовлюють ставлення індивіда до світу, соціальна позиція, самосвідомість, ціннісно-сміслові ядро світогляду та інші компоненти індивідуальної свідомості.

Таким чином, культурологічний потенціал мистецької освіти означає здійснення процесу освіти й розвитку особистості майбутнього музиканта-виконавця та музиканта-педагога через призму поняття культури. Цей процес здійснюється в особливому культурологічному середовищі, що дає особі можливість вільно проявляти свою індивідуальність, здібність до

культурного саморозвитку та самовизначення у світі культурних цінностей [5].

Культурологічна освіта, як вважає В.Ковтун, має сприяти діалогу різних культур у суспільстві, їх взаєморозумінню і взаємозбагаченню [7].

Головна ідея культурологічного підходу - забезпечення культуровідповідності освіти. На думку А.О. Панченкова, освітня система в Україні повинна будуватися за трискладовим культурологічним принципом. Першою складовою має бути рідна (материнська) культура і мова, що є фундаментом національного самоусвідомлення. Друга складова - це українська культура. Державна мова, українська література, історія, традиції повинні виховувати почуття поваги до спільного дому багатьох етносів. "Я - росіянин (болгарин, гагауз, єврей, кримський татарин) є громадянином України» – провідна ідея цієї складової. Третьою складовою є світова культура. Кращі досягнення літератури, музики, образотворчого мистецтва народів світу засвоюються в процесі навчання. Важливе значення тут має вивчення іноземної мови. Отже, доходить висновку вчений, що культура кожної розвиненої особистості має "корінитися в етносі, а проростати в культуру українську та світову" [11, с. 15].

Ми поділяємо точку зору професора М.Ю. Красовицького щодо усвідомлення різноманітності, багатокультурності світу та його

цілісності, яка багато в чому завдячує взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємодії культур. Науковець стверджує, що звернення до культури сприяє розвитку менталітету людини XXI століття й усвідомленню нею багатокультурної перспективи розвитку суспільства, поваги до права різних культур на існування, як важливих частин людської цивілізації. Спіратися, вважає вчений, культурологічна освіта має на дві об'єктивно існуючі тенденції в кожній нації: з одного боку є прагнення до національної ідеї, до своєї культури, до її розуміння, а з іншого – у кожній нації є прагнення пізнавати інші культури [8, с. 16].

Відомо, що навчальний процес у музичних училищах має специфіку. Їх визначає феномен мистецтва, що для майбутнього музиканта-педагога є базовим елементом. Такі навчальні заклади розвивають і формують особистість у процесі виховання та навчання, розв'язують питання професійного й культурного становлення молоді людини, котра буде працювати і самовдосконалюватися в галузі культури та мистецтва. Тому їх головна особливість полягає в забезпеченні умов формування у студентів навичок усвідомленого володіння засобами художньої виразності того чи іншого виду мистецтва, виховання інтелігентності, соціальної й культурної зрілості, творчої активності. При цьому треба підкресли,

що "сама культура є діючим фактором творчого саморозвитку майбутнього спеціаліста" [3, с. 4].

Культурологічний підхід має розроблятися на основі гуманітарних уявлень про перспективи розвитку професійного досвіду, загальнокультурних і психолого-педагогічних новоутворень. Навчальний процес у музичних закладах освіти I рівня акредитації досить сприятливий для впровадження культурологічного підходу. Дуже важливо допомогти майбутньому музикантові-педагогу увійти в існуючий навколо нього світ, не втрачаючи при цьому своєї індивідуальності, неповторності. Культурологічний підхід і покликаний допомогти студенту віднайти цей світ у національно-історичних, соціальних, психологічних, культурних особливостях, Особистість студента є нині ключовою соціально-педагогічною установкою в процесі культурологічного підходу в професійній підготовці фахівців. Поняття "особистість" відображає не лише фактичний стан соціальних властивостей людини, а й суспільний ідеал. Ідеал культурної людини є не що інше, як ідеал людини, за будь-яких обставин зберігає справжню людяність. Такий ідеал доступний і недоступний водночас, але головне у ньому – визначення напряму розвитку та саморозвитку людини. Саме так визначає головну тезу сучасної освіти І.А. Зязюн: "олюднення людини в царині навчання й виховання" [4, с. 8]. "Олюднення людини" сприяє

культурологічний підхід, який може допомогти сформувати певний рівень національної та особистісної культури фахівця, що є досить важливим для музиканта-педагога. Ми приєднуємося до О.В. Гончаренка [2, с. 28-36], який під особистісною культурою розуміє: 1) культуру знань; 2) культуру мислення; 3) культуру діяльності; 4) культуру почуттів. Очевидним є те, що всі згадані елементи особистісної культури навряд чи можна сформувати без реального поєднання гуманітарних знань з культурологічним підходом. У процесі такого поєднання саме культура зможе стати елементом, який увійде окремими блоками до змісту програми фахових предметів. Лише за цих обставин особистість усвідомлюватиме себе як частку соціуму культури.

Адже обсяг і глибина знань, творчі здібності нічого не важать за відсутності у суб'єкта належної культури, вищих духовних запитів та інтересів. Не можна не констатувати, що високий професійний рівень музичної освіти студентів може поєднуватись водночас із низьким їх загальнокультурним розвитком, безграмотністю, хамством, байдужістю до інших, невмінням поводитися. У музичних училищах, де рівень професійної музичної підготовки є високим, загальноосвітнім дисциплінам відводиться другорядна роль, що внаслідок

ефективний загальнокультурний розвиток майбутніх музикантів-педагогів.

Культурологічний підхід має сприяти формуванню людини-особистості, визначальними чинниками якої є: гнучкий творчий характер діяльності, глибинне розуміння свого «Я», особливе прагнення до свободи, самовиявлення, самостійності, незалежності; чесність, мужність, стійкість, вірність народові, патріотизм, тяжіння до консенсусу і добросусідства; орієнтація на ідею справедливості, критичне переосмислення життєдіяльності, соціокультурних цінностей, у тому числі загальнолюдських; здатність створювати, сприймати, оберігати, поширювати цінності культури.

Підкреслимо, що культурологічний підхід у професій підготовці фахівців включає суб'єкт-суб'єктні відносини в культурному просторі, програму діяльності, її організацію та керівництво нею. Відзначимо, що головною метою такого підходу є:

- формування професійно-педагогічної культури майбутнього спеціаліста;
- розвиток культуротворчих форм і методів навчання та виховання, що дозволяє забезпечувати випуск фахівців-інтелігентів, які не тільки мають професійну кваліфікацією, але й здатні до цілісного, системного аналізу проблем сучасного життя, культури,

цивілізації, до формування свого індивідуального людського образу;

- "побудова цілісного процесу набування знань, адекватних життю, побудова органічного комплексу гуманітарно-соціально-історичних, природничо-наукових і художніх дисциплін, позначеного єдністю гуманістичних смислів та духовно-моральних цілей" [5, с. 12].
- удосконалення методик пізнавальної діяльності в галузі: філософії, педагогіки, психології, культурології, аксіології, соціології, антропології та інших дисциплін, зокрема, мистецьких;
- удосконалення форм і методів підготовки до педагогічної діяльності, спрямованих на оволодіння такими технологіями навчання й виховання, як діалог культур, суб'єкт-суб'єктні відносини, рольові та ділові ігри в процесі навчання, тренінгові методики, спрямовані на оптимізацію комунікативної взаємодії педагога зі студентом, а також методики саморегуляції, самокорекції, самодіагностики, конструювання нових педагогічних форм і методів навчання.

Вивчення джерельної бази дозволило нам з'ясувати складовими культурологічного підходу у професійній підготовці майбутніх

музикантів-педагогів, що забезпечують її здійснення як єдиного цілого, є:

- робота із забезпечення професійної підготовки. Вона містить комплекс мистецьких, пізнавальних, організаційних заходів із роз'яснення актуальних проблем музично-виконавської та музично-педагогічної діяльності; формування професійної готовності майбутніх музикантів; формування духовних інтересів майбутніх спеціалістів і їх зацікавленості в оволодінні музичною спеціальністю, новими зразками й системами музично-виконавської та музично-педагогічної діяльності; прищеплення дисциплінованості, культури спілкування;
- робота з поширення й утвердження ідей національної культури, будівництва незалежної, демократичної, розвиненої України; роз'яснення внутрішньої і зовнішньої політики держави з метою формування в майбутніх музикантів-педагогів громадянської свідомості та відповідальності за розвиток своєї країни;
- робота, скерована на розкриття й розвиток у майбутніх спеціалістів духовних і моральних якостей, почуття патріотизму, вірності традиціям українського народу і на задоволення їх духовних потреб через

освоєння найкращих духовних надбань українського народу та світової цивілізації; робота з організації самодіяльної художньої творчості майбутніх музикантів-педагогів.

Ми вважаємо, що такі складові культурологічного підходу у професійній підготовці майбутнього музиканта-педагога утворюють систему: кожна з цих складових як частина цілого більшою чи меншою мірою відображає його сутність, але вилучення будь-якої з них призведе до його руйнації та деформації його функцій.

Отже, культурологічний підхід у професійній підготовці майбутніх музикантів-педагогів спирається на двояке трактування культури: з одного боку, йдеться про ознайомлення майбутнього спеціаліста з досягненнями світової матеріальної та духовної культури, з іншого - про формування його гармонійного внутрішнього світу. Сутність культурологічного підходу в професійній підготовці майбутніх музикантів-педагогів полягає в систематичному цілеспрямованому впливі на їх духовні інтереси й потреби, у забезпеченні умов дія їх самореалізації, у прищепленні прагнення до самовиховання та самовдосконалення.

Культурологічний підхід у професійній підготовці музикантів-педагогів сприяє утвердженню особистості в національній культурі

- як провідного напрямку гуманітаризації змісту освіти.

1. Галенко С.П. Философские основания новой парадигмы образования // Высшее образование: проблемы и перспективы развития. – К., 1995.

2. Гончаренко О.В. Культурологія і проблеми інтегрованого навчання учнів // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 1999. – № 2. – С. 28–36.

3. Зязюн І.А. Концептуальні засади освіти в Україні // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2000. – № 1. – С. 3–12.

4. Зязюн І. Культура в контексті політики та освіти // Мистецтво та освіта. – 1998. – № 2. – С. 8.

5. Иванова Т.М. Культурологическая подготовка будущего учителя: Моногр. – К.: ЦВП, 2005. – 282 с.

6. Клепко С.Ф. Концепція інтегративної освіти, або Чим сучасна філософія може допомогти педагогіці // Педагогічна практика та філософія освіти. – Полтава, ПОШПО, 1997. – С. 66-68.

7. Ковтун В. Виховні аспекти багатокультурності у парковому середовищі // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 32–34.

8. Красовицький М.Ю. Проблеми полікультурної освіти і виховання в загальноосвітній школі // 36 статей за матеріалами конференції "Полікультурна освіта в

Україні: навчальні плани та підручники". – К., 1998. – С. 16–20.

9.Матковська М.В. Педагогічна освіта як процес і результат становлення вчителя у якості суб'єкта культури // 36. наук, праць: Педагогічні науки. Освітні інновації: – Ч.І. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2008. – С. 175–181.

10.Никитина Н.Н. Становление культуры профессионально-личностного самоопределения учителя: Моногр. – М: Прометей, МГПУ, 2002. –316 с.

11.Панченков А.О. Полікультурне виховання в школі // Відкритий урок. – 2001. – №9 – 10. – С. 14–18.

12. Философско-психологические проблемы развития образования / Под ред. В.В.Давыдова. – М., 1981. – С. 15.

The problem of cultural approach to vocation training of musician-teachers is considered.

Key words: art, future musician-teacher, vocational pedagogical training, cultural approach.